
ירושת עלי

Author(s): פרץ סגל

Source: *Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World* / בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו, טבת-אדר תשמ"ח, כרך לג (קי"ג) חוברת ב, (טבת-אדר תשמ"ח), pp. 179-183

Published by: Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23505016>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World* / בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו

ירושת עלי

מאת

פרץ סגל

קווי הדמיון הרבים הנמשכים בין פרשת חנה ופנינה בשמואל א' (א'–ב') לבין פרשת רחל ולאה בבראשית (כ"ט–ל'), ניכרים לעין. האפשרות שתמונת הסיפור בבראשית ותוצאותיו שימשו מקור להשוואה למספר בשמואל, נראה שעשויה לזרות אור על המוטיב המרכזי העומד ביסוד היחידה הספרותית: ייעודו של שמואל על ידי חנה לרשת את עלי. ההקבלה בין שתי הפרשיות ניתנת לאפיון לפי דגם שהגדיר לא מכבר י' זקוביץ "סיפור בבואה"¹:

יש שהמספר המקראי מעצב את הדמות ופועלה כאנטיטיזה לדמות אחרת ומעשיה. הבריאה החדשה מעוררת בקורא אסוציאציות חד משמעיות למקורה; עם זאת הדמיון שבין הסיפור החדש לבין מקורו היא כדמיון שבין דמות ובבואתה במראה; הבבואה מהפכת את קווי תוארו של הסיפור המקורי. ועתה, הקורא אשר ייתן דעתו על הזיקה המכוונת בין שני הסיפורים — המקור ובבואתו — ויבחין, שהדמות זה מקרוב באה נוהגת באופן מהופך להתנהגות זו ששימשה לה דוגמה, יעריך את גיבור הסיפור לאור דמות הגיבור בסיפור המקביל על מעשיו ומחדליו.

על פי מודל זה המנסה להשקיף מבעד לכתובים על תמונת הסיפור כפי שעלתה ברוחו של המספר ובאורה החוזר לנתח את הכתוב, אציע להלן את הסיפור בשמואל א': א', ב' יא–כו, ג'² כ"סיפור בבואה" של הסיפור המופר בבראשית כ"ט ל–ל', כד³, ל"ז, א–יא.

1 י' זקוביץ, "סיפור בבואה — מימד נוסף להערכת הדמויות בסיפור המקראי", תרביץ נד (תשמ"ה) עמ' 165. קיומו של מודל זה יכון מכוחן של הדוגמאות שיתקבלו הודות לו בלי קשר לראיות שהובאו במאמר.

2 לניתוח טקסטואלי וספרותי של פרקים אלו ראה לאחרונה, מ' גרסאל, ספר שמואל-א', עיון ספרותי במערכי השוואה, באנלוגיות ובמקבילות (רמת-גן: רביבים, תשמ"ג); פ' פולק, הרובד העקרי בפרקים א'–ט"ו של ספר שמואל א', חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, תשמ"ד; א' סימון, "סיפור הולדת שמואל — המבנה, הסוג והמשמעות", בתוך: עיוני מקרא ופרשנות ב' (תשמ"ו) עמ' 57; J. A. Hare, *Portrait of Samuel: A Spiritual Biography*,

נקודת המוצא של הסיפור בשני המקורות דומה. שתי הנשים של יעקב ושל אלקנה צרות זו לזו, כזה כן זה יעקב אוהב את רחל העקרה ומתנכר ללאה היולדת לו בנים וכמוהו אלקנה אוהב את חנה אף על פי שאין לו בנים ממנה ומעדיפה על פני פנינה שילדה לו⁴:

הסיפור בשמואל "ונתן לפננה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות ולחנה יתן מנה אחת אפים⁵ כי את חנה אהב"	הסיפור המופר בבראשית (1) "ויאהב גם את רחל מלאה"
--	--

(2) "וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את "ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים... רחמה ורחל עקרה" וה' סגר רחמה"

במצב זה לאה מבקשת לקנות בבניה את אהבת בעלה בקוותה כי ברכת ה' תעזור להשיבו אליה⁶, פנינה לעומתה מקניאה בבניה את צרתה:

(3) "ותהר לאה ותלד בן... כי ראה ה' כי שני כי עתה יאהבני אישי... ותלד בן... כי שבע ה' כי שנואה אנוכי... ותלד בן... הפעם אודה את ה'... ותלד בן... נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי

"וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר ה' בעד רחמה. וכן יעשה שנה בשנה... כן תכעסנה"

Dissertation, Emory University, 1972; A. E. Zannoni, *An Investigation of the Call and Dedication of the Prophet Samuel, I Samuel 1:1 – 4:1a*, Dissertation, Marquette University, 1976; P. K. McCarter, *I Samuel*, The Anchor Bible (New York: Doubleday, 1980); R. K. Gnuse, *The Dream Theophany of Samuel* (Lanham – New York–London: University Press of America, 1984).

3 על המבנה הספרותי של פרקים אלו ראה, J. P. Fokkelman, *Narrative Art in Genesis*, עמך 131 ואילך. (Assen/Amsterdam: Van Gorcum. 1975).

4 על מוטיב ספרותי זה בספרות המזרח הקדמון ראה לאחרונה, סימון (לעיל בהערה 2), עמ' 93 ואילך. על הויקה המתקשת מהשוואת היחסים בין חנה ופנינה ובין רחל ולאה, ראה בספרות שצויינה בהערה 2. נקודה זו הודגשה במיוחד אצל צ' אדר, הסיפור המקראי (ירושלים: המחלקה לחנוך ולתרבות בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, תשכ"ח) עמ' 15 ואילך; סימון, שם, עמ' 107–100; A. Brenner, "Female Social Behavior, Two Descriptive Patterns Within the "Birth of the Hero" Paradigm", *VT* 36 (1986), pp. 263, 272–3.

5 על הפירושים לביטוי זה ראה, מקרט (לעיל בהערה 2), עמ' 51–52.

6 ראה, פוקלמן (לעיל בהערה 2), עמך 133 ואילך.

לאִישִׁי⁷... ותלד בן... זבדני אלהים אתי
זָבַד טוֹב הַפֶּעַם יִזְכְּלֵנִי אִישִׁי..."

ברם, רחל היא שמתקנאת בצרתה ומתרעמת על בעלה, לעומתה חנה כובשת את מרי נפשה:

(4) "ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב "ותבכה ולא תאכל"
ותקנא רחל באחיה, ותאמר אל יעקב:
הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי".

בהתאמה לכך יעקב מגיב ברוגזה על הטרוניה של רחל על דברים שאינם בשליטת בשר ודם, לעומתו אלקנה מנסה לפייס את חנה המפנימה את מר גורלה:

(5) "ויחר אף יעקב ברחל, ויאמר: התחת "ויאמר לה אלקנה אישה: חנה למה אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן" תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלוא טוב אנכי לך מעשרה בנים"

החנהגותן של רחל וחנה ממשיכה להיות מהופכת, רחל מבקשת להנקם מאחותה באמצעות אִמְתָּהּ, לעומתה חנה שואלת לחסד מאת ה':

(6) "הנה אמתִי בלהה בֵּא אליה ותלד על "והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובלה ברִפִּי וְאֶפְנֶה אֲנִי מִמֶּנָּה... ותאמר רחל דנני אלהים וגם שמע בקלי ויתן לי בן... ראה תראה בעניי אמתך⁸ וזכרתני ולא נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם אנשים ונתתיו לה' כל ימי חיי... ופניה יכלתי..."
לא היו לה עוד"⁹

בנקודה זו המספר מקרב את שני הסיפורים. באותה לשון שה' שמע את תלונת רחל ונענה הוא מקבל את תפילת חנה:

7 וכן: '...המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני... שר שכתף בדודאי בני...', נראה שטעם השם יששכר מכוון גם לפתוב זה.

8 בדומה לדברי לאה לעיל (3): "כי ראה ה' בעניי" מבקשת חנה מאת ה'.

9 במקביל מברך עֲלִי בדבר ה' את חנה, ובכך קורא לו שם. השווה פסוקים יז, כז, כח–כז, כ, ולהלן הערה 11. ראה, רש"י, פסוק יז: "בשרה שנתקבלה תפלתה" וכן בפסוקים כג, כה: "שנתקיימה נבואתו"; פירוש ר' יוסף קרא, פסוק יז: "שנתנבא עליה שעתיד הקב"ה למלאה שאלתה ששאלה ממנו...". ראה גם, ש' זלבסקי, "גדרה של חנה וחלומה", בית מקרא יג (תשל"ח עמ' 316–317), עֲלִי מבשר שלא מדעת את חשוכת ה' לתפילת חנה; J. T. Willis, "An Anti-Elide Narrative Tradition

(7) "ויזכר ה' את רחל וישמע אליה" ו"יזכרה ה'"¹⁰...
 ואלהים יפתח את רחמה ותלד בן... ותהר חנה ותלד בן..."

אף עתה רחל רואה בבן את נקמתה החלקית בצרתה, בעוד אשר חנה רואה בבנה שאלה מה' ומילוי כל משאלתה ורק עלי שב לְכַרְכָּה בדבר ה':

(8) "...ותאמר אסף אלהים את חרפתי; ותקרא את שמו שמואל כי מה' ותקרא את שמו יוסף, לאמר: יסף ה' לי שאלתי... אל הנער הזה התפללתי, ויתן ה' לי את שאלתי מעמו וגם אנכי השאלתהו לה'.. ובִּרְךָ עלי את אלקנה ואת אשתו, ואָמַר: ישם ה' לך זרע מן האשה הזאת תחת השאלה אשר שאל ה'"¹¹

אולם בסיפור מעשה זה לא נסתיימה השלשלת ומעשה אמהות סימן לבנים, יוסף (בראשית, ל"ו) ושמואל (שמו"א, ב', יא–כו, ג'). המקרא אומר על יוסף "והוא נער" וכך מכונה גם שמואל "והנער נער"¹². יוסף הוא הבן הנבחר ולכן: "ועשה לו [אביו] כְּתֻבַּת פְּסִים". וכך גם מתייחד שמואל: "ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה"¹³. ברם, יוסף הולך בדרך שהתוותה לו אמו על מנת לממש את בחירתו מאחיו: "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם" ומביא עליהם את שנאתם: "ולא יכלו דברו לשלם"; לעומתו שמואל אינו מבקש להתעלות על מעמדו למרות העובדות בשטח: "ובני עָלִי בני בליעל לא ידעו את ה'... וישמע [עָלִי] את כל אשר יעשון בניו... והנער שמואל הלך וגדל וטוב גם עם ה' וגם עם אנשים"¹⁴. לפיכך, כאשר דבר ה'

10. 291 n. 10 (1971) p. 90, *JBL*. "from A Prophetic Circle at the Ramah Sanctuary". להבנת מעמדו של עלי בסיפור ראה להלן (8) ובהערות 14, 19.
 10 ככתפילתה לעיל (6).

11 ולהלן, פסוק כא: "כי פקד ה' את חנה", כמו בבראשית, כ"א, א. ראה בבלי ברכות, ז"א ע"א. ובפירוש ר' ישעיה (ב' כ) כתב: "ואע"פ שילדה שמואל היה מברכה עָלִי ברוח הקודש שיהיו לה בנים אחרים וזה שכתב לפנים "כי פקד" מודיע שנתקיימה ברכתו כי ברוח הקודש היה מברכה...".
 12 הפנוי "נער" לשמואל מופיע עשר פעמים בפרקים א'–ג'.

13 ראה, הָר (לעיל בהערה 2), עמ' 110–111; המעיל הוא המוטיב הקושר את חנה להקדשתו של שמואל — כפי שנראה מסמיכות הכתוב עם זה שלפניו. על משמעות האפוד ראה בהערה 20. וכן ראה, J. T. Willis, "Cultic Elements in The Story of Samuel's Birth and Dedication", *STh* 26 (1972), pp. 57–60.

14 בני עָלִי הם בבחינת "אחיו הכהנים" של שמואל, וההתמחדות על ירושת עָלִי קושרת בין הפרקים כפי שיבואר. ראה, י' אילן, "המבנה הספרותי של שמו"א פרק ב' יא–כו", בית מקרא לא (תשמ"ו), עמ' 268–270. וכן ראה, י' אמית, "הוא שאול לה'", בית מקרא כז (תשמ"ב), עמ' 240 הערה 13; ויליס במאמרו (לעיל בהערה 8), עמ' 289–291, 291–300; (לעיל בהערה 12), עמ' 38–40, 44–45, ובמאמר נוסף, *ThZ* 35 (1979), pp. 209–210, "Samuel Versus Eli 1 Sam. 1–7".

נגלה אלהם בלי שהם עצמם מכירים בכך, אצל יוסף "ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו... ואביו שמר את הדבר"¹⁵, יוסף מנצל את חלומותיו להדגשת עדיפותו על אחיו הטוענים כלפיו: "המלך תמלך עלינו אם משול תמשל בנו". אך אצל שמואל: "ויקרא ה' אל שמואל, ויאמר: הנני; וירץ אל עֲלִי, ויאמר: הנני, כי קראת לי... ושמואל טרם ידע את ה'..."¹⁶, הוא מתאמץ להסתיר את דבר ה': "ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עֲלִי", אף על פי שהדברים מחוורים לעֲלִי: "ויאמר: ה' הוא הטוב בעיני יעשה". לפי הדגם המוצע ניתן אפוא לראות כי מבנה אחד קושר את מעשה העריכה של היחידה הספרותית בראש ספר שמואל¹⁷. בראשיתה צייר המספר המקראי את דמותה של חנה המייעדת את בנה לרשת את עֲלִי כתמונת בבואתה של רחל השואפת לכך שיוצא יִרְכָּה יִרְשׁ את יעקב. כלומר, בבואו להנגיד ביניהן משווה הוא לרחל קווי אופי שליליים שיסודם בתכונות אנושיות טבעיות כדי להאיר בהשתקפות בבואתה את דמותה של חנה בעלת המידות התרומיות המתעלה על המציאות הטבעית. בהתאמה, הליכותיהן של האמהות הן שהתוו את דרכם של הבנים. בדומה ליוסף בטרם נולד נועד שמואל¹⁸ לרשת את מקומו של עֲלִי על פני בניו¹⁹, על כן חזר המספר בהמשך "סיפור הבבואה" לתקדים של הורשת הבכורה ליוסף על פני אחיו כדי לתאר את אופן מימוש ייעודו של שמואל והקדשתו במקום בני עֲלִי לשרת במשכן ה'²⁰ ולקרוא בשמו: "וידע כל איש ישראל מִדֶּן ועד באר שבע כי נאמן שמואל נביא לה'... כי נגלה ה' אל שמואל בְּשֵׁלוֹ בדבר ה'".

15 בכך מוסבר מדוע יעקב: "שמר את הדבר" אחרי שביטל את דברי יוסף: "מה החלום הזה אשר חלמתי", בחושבו שאין יוסף מבחין בין דבר ה' לחלום כשם ששמואל לא הכיר בדבר. רק אחרי שהורד לְפִנֵּי הכִּיר יוסף: "הלוא לאלהים פתרונים" (בראשית מ', ח; מ"א, טז) ואף הופר: "הנמצא איש כזה אשר רוח אלהים בו" (שם מ"א, לח). יוסף היה אפוא, הבן היורש של יעקב כמי שה' נגלה אליו.
16 ראה, תנחומא, צו, יג: "...והוא לא הבין מי היה קורא לו שהיה נער... שחשב שהוא [עֲלִי] היה קורא אותו". נראה שגם אצל שמואל המדובר ב"חלום". ראה, גנוס (לעיל בהערה 2), עמ' 136 ואילך, ובמאמרו, "A Reconsideration of the Form-Critical Structure in I Samuel 3: An Ancient Near Eastren Dream Theophany", *ZA W* 94 (1984) pp. 379–390; W. G. E. Watson, "The Structure of 1 Sam. 3", *BZ* 29 (1985) pp. 90–93; א' סימון, "הקדשת הנער שמואל לבבואה" דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות מחקרים במקרא במזרח הקדמון (ירושלים: חש"מ"א) עמ' 85.

17 ראה, סימון (לעיל בהערה 2), וכן השוואתו בעמ' 107–110.

18 ראה לדוגמה ההשוואה להולדת שמשון בספרות שצויינה בהערה 2.

19 שמה הודגש ענין זה בנוסח המזרח של המסורה בראש היחידה א' ג: "ושם שני בני עֲלִי חפני ופנחס כהנים לה'", לעומת נוסח תה"ש: "ושם עלי" וכו'. ליחס בין הנוסחים ראה, B. Johnson, "On the Masoretic Text at the Beginning of the First Book of Samuel", *Svensk Exegetisk Arsbok* 41–2 (1977) pp' 130–137.

20 כעדות הכתוב "ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד"; ראה, N. L. Tidwell, "The Linen Ephod: 1 Sam. II 18 and 2 Sam. IV 14", *VT* 24 (1974) pp. 505–507, והספרות שצויינה אצל מ' פארן, בחינות ספרותיות במקור הכהני שבתורה, דגמים סגנוניים, שימושי לשון ומבנים, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, תשמ"ג, עמ' 196–197.